

УДК 631.11:338.432:331.101.3

О.В. Лаврук, асистент ПДАТУ

МОТИВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ВИРОБНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядається проблема формування мотиваційних процесів, які є основними складовими мотиваційного механізму, та досліджується їх роль у виробничій діяльності аграрних підприємств. Встановлено, що мотивація є основою для підвищення результативності праці і подальшого стабільного функціонування аграрних підприємств в ринкових умовах.

Ключові слова: мотивація, мотиваційний механізм, мотиваційні процеси, трудова діяльність, аграрні підприємства.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У даний час ефективне функціонування і подальший розвиток сільськогосподарського виробництва можливі лише на основі широкого впровадження мотиваційного механізму, який має специфічну направленість на забезпечення формування мотиваційних процесів, основою яких є дія відповідних систем мотивації, максимальне використання мотиваційного потенціалу та підвищення ефективної роботи аграрних підприємств. Практично на кожному підприємстві зміст і структура мотиваційного процесу будуть різними, а тому господарство в змозі здійснювати свої корективи згідно діючої специфіки виробництва.

Оскільки мотивація до ефективної виробничої діяльності в аграрних підприємствах є складним багатоаспектним процесом, то дієздатність мотиваційного процесу необхідно забезпечити в комплексі з найбільш важливими його мотиваційними інструментами, які могли би бути пристосованими до організаційних змін самої виробничої системи, вимог і потреб її основних складових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні і методологічні проблеми трудової мотивації і організації мотивування постійно вивчалися багатьма вченими-економістами. Зокрема, у зарубіжній літературі дослідження мотивів, різних систем і методів мотивації праці проводилося у працях К. Альдерфера, М. Вебера, В. Врума, Ф. Герцберга, Д. МакКлеланда, А. Маслоу, А. Маршалла, Е. Мейо, М. Мескона, Л. Портера, Ф. Тейлора, А. Файоля, Й. Шумпетера. Значний вклад у розвиток сучасних теорій мотивації і визначення їх впливу на виробничо-господарську діяльність підприємств внесли вчені: Д. Богиня, О. Бугуцький, А. Гальчинський, О. Грішнова, Ю. Зайцев, О. Зінов'єв, А. Колот, Т. Костишина, Г. Купалова, В. Лагутін, В. Новіков, О. Павловська, І. Петрова, С. Покропивний, А. Чухно, К. Якуба та інші.

Незважаючи на вагомий внесок цих вчених, актуальність проблеми на сьогоднішній день потребує системних досліджень і комплексного підходу до формування мотиваційних процесів та визначення їх впливу не тільки на трудову поведінку працівників, але й на ефективний розвиток підприємств в ринкових умовах господарювання.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних аспектів формування мотиваційних процесів виробничої і трудової діяльності та виявлення їх ролі в ефективному розвитку аграрних підприємств.

Матеріали і методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження стали основні положення загальної економічної теорії, економічні закони розвитку сільськогосподарського виробництва, наукові праці вітчизняних вчених з питань мотивації, формування мотиваційних процесів та визначення їх впливу на результати виробничої діяльності, періодичні видання, законодавчі та нормативні матеріали.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні ринкові умови господарювання обумовлюють необхідність усестороннього вивчення і покращення економічної діяльності усіх галузей аграрного виробництва Хмельницької області, яке знаходиться сьогодні в скрутному становищі,

оскільки постійно піддається негативному впливу різних факторів нестабільності (природних, економічних, соціальних). Незрозумілість ситуації сільськими трудівниками, відсутність їх економічного інтересу і безвідповідальність більшості керівників та спеціалістів підприємств досить значна. Це призводить до того, що в останні роки в аграрному секторі спостерігається стала тенденція погіршення економічних результатів господарювання як у суспільному, так і в приватному секторах, які повинні забезпечити вирішення головного, першочергового завдання – безперервного забезпечення населення необхідними продуктами харчування.

Концепція мотивації діяльності господарюючих суб'єктів найбільш повно стала розглядатися з початком реформування аграрної економіки, формуванням ринкових відносин і зв'язків [3, 4], що пояснюється специфікою розвитку всіх сфер аграрного виробництва. Усе це спонукало до проведення досліджень, які стосуються управління мотиваційним процесом працівників, виявлення їх потреб, мотиваційних орієнтацій у сфері виробництва і праці, змін у структурі мотивів трудової діяльності та їх розвитку.

Результати дослідження показали, що підвищення ефективності виробничої діяльності аграрних підприємств області можливе лише за умови широкого впровадження дієвого мотиваційного механізму. При цьому необхідно пам'ятати, що мотиваційний механізм по своїй природі обумовлює необхідність формування таких мотиваційних процесів, які б забезпечували життєздатність кожної окремо взятої динамічної економічної системи. При непередбачуваних умовах (особливо ризикових) функціонування конкретного підприємства повинен застосовуватися ситуаційний підхід, який потребує використання різних мотиваційних методів відповідно до особливостей виробничих ситуацій. Лише за таких умов сформовані в основних галузях виробництва мотиваційні процеси будуть сприяти розширенню інтересів працівників до ефективної господарської діяльності, виготовленню якісної продукції та забезпечать їй конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Особливу роль в цьому відношенні відіграють приватні інтереси працівників, які є головною рушійною силою їх підприємства в межах зони діяльності конкретного підприємства.

Важливою з ряду проблем є організація і удосконалення управління виробництвом високоякісної сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, яка б користувалася найбільшим попитом у населення, а також забезпечення прибутковості аграрних підприємств. Для цього на виконання програмних завдань по забезпеченню розвитку основних галузей аграрної економіки необхідно понад 204 млрд. грн. [1, с. 25], що з розрахунку на одну область України в середньому складає 8,2 млрд. грн.

Водночас існують мотиваційні процеси поки що не забезпечили створення відповідного рівня мотивації престижу ефективної праці, але дали зрозуміти значній частині працівників, що тільки гарно виконаною роботою можливо поліпшити свій матеріальний стан. Але в більшості аграрних підприємств області виникла ситуація помітного невдоволення виконуваною працею через низьку і несправедливу її оплату, зниження ролі своєчасних виплат, розчарування в соціальній реальності та проведених реформах. А тому на поставлене сільським жителям запитання „Які наслідки проведених реформ спостерігаються Вами на селі?“ 56,4% респондентів відмітили, що реформування призвело до збільшення числа безробітних і малозабезпечених громадян серед значної частини сільського населення за рахунок скорочення розмірів виробництва і зменшення числа робочих місць, низької заробітної плати і її невиплати протягом тривалого часу; 22,1 респондентів вказали на повсюдне знищення об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, а 19,2% – переймаються тим, що приватизація озлобила селян і поділила працівників села на багатих та бідних; 2,3% утрималися з відповіддю.

У сучасних умовах розвитку аграрних підприємств змінюються потреби, цінності і мотиваційна природа працівників. У зв'язку з цим потребують детального аналізу складові трудової мотивації та конкретні елементи мотиваційного механізму з метою підвищення ефективності праці працівників і, тим самим, стійкого розвитку підприємств, адже чітко розроблена система професійної мотивації працівників здатна ліквідувати багато недоліків в організації мотиваційних процесів у виробничій діяльності. Тут дуже важливо своєчасно виявляти спонукальні мотиви працівників і відповідно координувати мотиваційні процеси у відповідності з існуючими факторами підвищення ефективності виробництва (рис. 1).



Рис. 1. Класифікаційна структура мотиваційних факторів ефективності виробництва

Як видно, ефективність є складною економічною категорією, в якій пов'язуються дії об'єктивних економічних законів і висвітлюється одна з важливих сторін – виробництво. Окрім цього, вона відображає широкий комплекс заходів, предметів праці, трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів, економічних і соціальних факторів, які приймають участь в трудовій та виробничій діяльності. Тут же слід зазначити, що всі економічні фактори є залежними від людських мотивів, мотивацій та відповідних цим мотиваціям рішень, що реалізуються в організаційно-економічній поведінці працівників. Урахування факторів, які зумовлюють рівень ефективності сільськогосподарського виробництва, дає можливість реально оцінити наявні ресурси, розробити стратегію стійкого розвитку аграрних підприємств і визначити шляхи їх розвитку в ринкових умовах.

Встановлено, що за роки організаційно-економічних перетворень в аграрному виробництві області відбулися негативні процеси, які викликали збитковість і банкрутство значної частини підприємств, залежність області від імпорту сільськогосподарської продукції низької якості. Усе це пов'язано зі зміною форм власності на засоби виробництва, старінням основних фондів, помітним коливанням продуктивності праці, відсутністю ефективної дії мотиваційного механізму. На основі цього рівень результативності мотиваційних процесів на виробництві повинен виражатися порівнянням результату виробництва продукції з кількістю вкладеної праці та виробничих ресурсів. Більшість підприємств області характеризуються своєю конкретною мотиваційною концепцією трудової і виробничої діяльності, в основу якої покладено ефективний розвиток основних галузей, що в кінцевому підсумку призводить до помітних змін у виробництві сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах Хмельницької області (табл. 1).

Зазначимо, що в області спостерігалися більш стійкі темпи зростання валової продукції, особливо у сільськогосподарських підприємствах порівняно з господарствами населення, оскільки середньорічний темп приросту склав відповідно 5,2 і 1,3%. Усе це сприяло її збільшенню в розрахунку на одну особу і земельну площу. Водночас частка продукції господарств населення у загальному обсязі валової продукції склала 50,6% проти 67,7% 2005 року. Окрім цього, їх питома вага у продукції рослинництва складала 43,6%, тваринництва – 68,2%. Ці господарства виявилися більш пристосованими до специфіки ринкового періоду свого розвитку, хоча за своїми розмірами (в основному 1...5 га) і рівнем технічної оснащеності вони не спроможні впроваджувати у виробництво нові досягнення науково-технічного прогресу, проводити селекційні дослідження, використовувати оптимальні науково обґрунтовані сівозміни, а тому не можуть в перспективі бути пріоритетною формою господарювання.

**Динаміка виробництва продукції сільського господарства
(у постійних цінах 2010 р.), млн. грн.**

Показники	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2011 р. в % до 2000 р.
Валова продукція – всього					
Усі категорії господарств	6995,5	8411,5	8376,3	9678,3	131,2
Сільськогосподарські підприємства	2260,7	3472,5	3769,5	4784,7	158,4
В % до загального обсягу	32,3	41,3	45,0	49,4	8,4 в.п.
Господарства населення	4734,8	4939,0	4606,8	4893,6	112,4
В % до загального обсягу	67,7	58,7	55,0	50,6	-8,4 в.п.
Вироблено валової продукції на одну особу, грн.	5067	6288	6296	7313	144,0
Вироблено валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн. в:					
усіх категоріях господарств	168,8	277,2	562,9	650,0	128,3
сільськогосподарських підприємствах	279,7	421,5	447,4	567,2	218,0

Джерело: [5, с. 43]

Дослідження показали, що рослинництво поки що є однією з основних галузей сільськогосподарського виробництва, а тому формування мотиваційних процесів тут в першу чергу залежить від впровадження в цю галузь інтенсивних технологій, що дає можливість забезпечити високу продуктивність посівів. Найбільший рівень урожайності зернових і цукрових буряків досягнутий у господарствах Шепетівського – 59,2 і 431 ц/га, найменший (29,1 ц/га), по зернових – на підприємствах Городоцького, а по цукрових буряках (163 ц/га) – Полонського районів. Проте по виробництву соняшнику (23,7 ц/га) на першому місці знаходяться підприємства Теофіпольського, картоплі (296 ц/га) – Дунаєвецького районів.

Дослідження показали, що рослинництво не тільки забезпечує широкий асортимент продукції рослинництва, але й безпосередньо впливає на розвиток галузі тваринництва, яка займає у загальній вартості валової продукції більшості господарств Поділля 50-60%, а у товарній продукції одну третину її загального обсягу [2, с. 21]. Продукція, що сьогодні виробляється на підприємствах області, особливо у господарствах населення, не відповідає вимогам діючих стандартів якості. Рівень її конкурентоспроможності залишається невисоким через досить низьке ресурсозабезпечення, відсутність проведення селекційної роботи та використання застарілих технологій при виробництві продукції.

У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні мотиваційних процесів і на цій основі мотивування працівників до такої трудової діяльності, яка б забезпечувала не тільки стабільне виробництво основних видів продукції тваринництва, але й ефективний її розподіл і реалізацію. У даний час найбільша частка виробництва м'яса, порівняно з обласним рівнем, виробляється у Дунаєвецькому (12,8%) і Теофіпольському (8,3), молока – Теофіпольському (7,2%) і Красилівському (6,8%) районах, а найменша – відповідно у Віньковецькому (2,4) та Ярмолинецькому (3,1%) районах. Такі відхилення у виробництві продукції тваринництва викликані, як показали вибіркові спостереження, в основному низьким рівнем мотивації і стимулювання праці, відсутністю мотиваційних факторів активізації трудової діяльності, зниженням продуктивності худоби через те, що значна частина поголів'я молочного стада розміщена на дрібних неспеціалізованих фермах з примітивною технологією і організацією утримання стада, існуючих диспропорцій між темпами збільшення поголів'я тварин і міцною кормовою базою, продуктивністю і рівнем годівлі худоби.

Аналізовані показники взаємопов'язані між собою, характеризують окремі сторони результативності виробництва і різною мірою виражають заінтересованість працівників в ефективному розвитку підприємств. Для аграрних підприємств, що функціонують в ринкових умовах, важливим критерієм стійкого розвитку і ефективності господарювання є прибутковість, яка аналізується через визначення абсолютної величини прибутку в різні періоди його формування та під впливом певних факторів. За результатами дослідження загальна сума прибутку в цілому по області від звичайної діяльності до оподаткування 2011 р. склала 1463,8 млн. грн., що у 46 раз

більше, ніж 2005 р. За цей же період загальний розмір прибутку у сільському господарстві області збільшився з 55,9 до 886,9 млн. грн., тобто в 16 раз, а по відношенню до 2010 р. – в 1,5 раза [5, с. 38].

На нашу думку, прибуток сприяє ефективному розвитку аграрних підприємств, мотивує зацікавленість трудового колективу в рості продуктивності праці та збільшенні обсягів виробництва продукції. Окрім цього, прибуток є стимулюючим фактором в діяльності аграрних підприємств, а тому виступає важливим джерелом розширеного відтворення виробництва. У зв'язку з цим розглянемо зміни в загальному розмірі прибутку в сільськогосподарських підприємствах Хмельницької області (рис. 2).

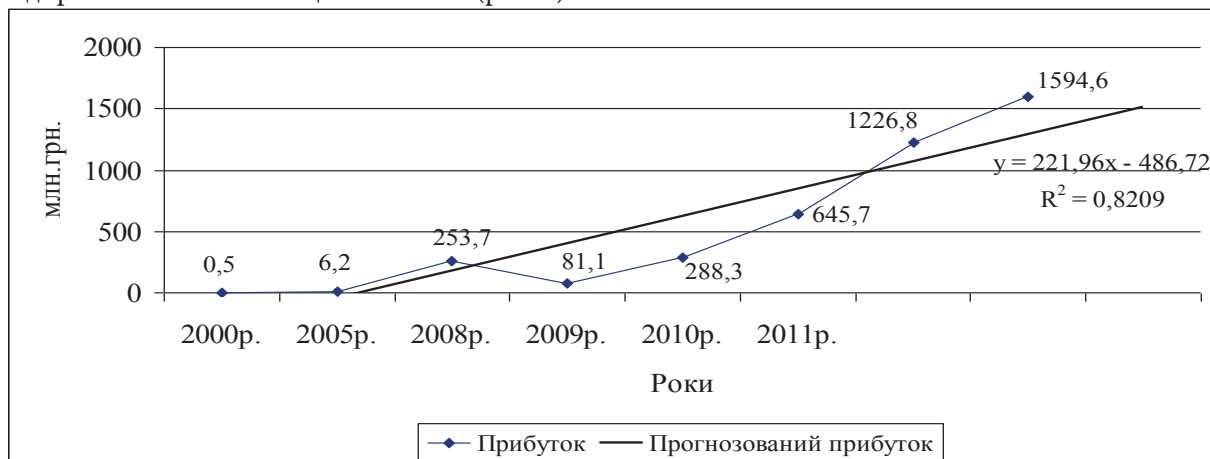


Рис. 2. Динаміка прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції

Джерело: [5, с. 50]

Дані рисунка 2 свідчать, що в останні роки загальна сума прибутку від реалізації продукції в сільськогосподарських підприємствах значно коливалася, хоча мала тенденцію до росту, а тому за проведеними розрахунками 2013 . вона складатиме 1594,6 млн. грн., що в 2,5 рази більше в порівнянні з 2011 роком. У цей же час рівень рентабельності зростає до 25,4%. Дослідження показали, що на прибутковість аграрних підприємств впливають такі чинники як руйнація матеріально-технічної бази; зниження відтворювальної функції земельних ресурсів; екологічна і демографічна кризи, які щорічно поглиблюються; зменшення висококваліфікованої частини трудового потенціалу; низькі закупівельні ціни і висока собівартість продукції; поглиблення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію; відсутність дієвої системи мотивації до виробничої і трудової діяльності та комплексної державної програми для забезпечення ефективного розвитку аграрних підприємств.

Висновки. Таким чином, підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності значною мірою залежить від вмілого використання мотиваційного механізму, в середовищі якого формуються мотиваційні процеси, які поки що не повною мірою сприяють високому рівню мотивації ефективної праці, обсягам виробництва сільськогосподарської продукції і розвитку аграрних підприємств. У послідуочі роки слід очікувати, у зв'язку з інтенсифікацією аграрного виробництва, покращення використання трудового потенціалу і організації його праці з метою забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств, тобто повинен спрацювати такий потужний елемент мотиваційного механізму як економічна зацікавленість підприємств і їх працівників у стійких результатах виробничої діяльності підприємств.

Список використаних джерел

1. Безуглий М.Д. Сучасний стан реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Присяжнюк. – К.: Аграрна наука, 2012. – 48 с.
2. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства / П.С. Березівський. – Львів: Українські технології. – 2002. – 47 с.
3. Бугуцький О.А. Мотивація праці та формування ринку робочої сили / [О.А. Бугуцький, Г.І. Купалова, М.К. Орлатий та ін.] / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ УААН, 1996. – 303 с.